

TÜRKİYE'DE ÖĞRETMENİN EKONOMİK DURUMU

Yard. Doç. Dr. Veysel SÖNMEZ (*)

Türkiye, kalkınma çabası içinde olan ve "take off" haline gelen bir ülkedir. Kişi başına düşen ulusal gelir 1320 dolar civarında, enflasyon .80'lerde, kalkınma hızı .06'larda olan Türkiye'nin, 38.340 milyar dolar dış, 16.489 trilyon iç borcu vardır (BDİE, 1988: s. 262 ve TSIYAD; 1989: s. 113).

Resmî makamlar, basın-yayın organlarıncı işçi, memur, küçük zanaatkâr ve çiftçilerin çok zor ekonomik koşullar altında yaşadıkları, geçim sıkıntısı çektikleri belirtilmiştir. Bu durumda, bazı kişilerin mesleklerini değiştirdikleri, ikinci bir işte çalıştıkları gözlenen bir olgudur.

Bu araştırmada, öğretmenlerin gelir düzeylerinin ne olduğu, hangi tür işlerde çalıştıkları incelenmiştir.

Problem Cümlesi

Ankara ilinde görev yapan ilk, orta, lise öğretmenlerinin ortalama gelir düzeyleri nedir ve onlar geçinmek için hangi işlerde çalışmaktadırlar?

Alt Problemler

1. İlk, orta, lise öğretmenlerinin aylık ortalama net gelir düzeyleri nedir?
2. Öğretmenlerin aylık ortalama net gelir düzeyleriyle, subay, astsubay, polis ve özel dersane öğretmenlerinin aylık ortalama net gelir düzeyleri arasında bir fark var mıdır?
3. İlk, orta ve lise öğretmenleri geçinmek için hangi işlerde çalışmaktadırlar?
4. İkinci bir işte çalışan ilk, orta ve lise öğretmenlerinin cinsiyet ve medenî durumlarına göre dağılımları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Denenceler

1. İlk, orta ve lise öğretmenlerinin aylık ortalama net gelirleri 175 bin lira civarındadır.
2. Öğretmenlerin aylık ortalama net gelir düzeyleriyle, subay, astsubay, polis ve özel dershanede çalışan öğretmenlerin aylık ortalama net gelir düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.

(*) H.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

3. İlk, orta ve lise öğretmenleri geçinmek için çeşitli işlerde çalışmaktadır.
4. İkinci bir işte çalışan ilk, orta ve lise öğretmenlerinin cinsiyete ve medenî duruma göre dağılımları arasında anlamlı bir fark vardır.

Sayıtlılar

1. Anketin güvenilirliği için başvuru uzman kanıları geçerlidir.
2. Görüşmelerden elde edilen veriler gerçeği yansıtmaktadır.
3. Resmî kayıtlardan elde edilen veriler doğrudur.

Tanımlar

Öğretmen: İlk, orta ve lisede eğitim ve öğretim için görevli kişi.

Dershane Öğretmeni: Özel bir dershane eğitim ve öğretim için görevli kişi.

Aylık gelir: Devletin bordro karşılığı ödediği net maaş.

Sınırlamalar

Bu araştırma, 1986 - 88 döneminde Ankara'da ilk, orta ve liselerde görev yapan toplam 2007 öğretmen üzerinde yapılmıştır. Araştırmanın kapsamına, öğretmenlerin aylık ortalama net gelirleri, çalıştıkları ikinci iş, cinsiyet ve medenî durumu ile subay, astsubay, polis ve dershane öğretmenleriyle aylık ortalama net gelirleri alınmıştır.

Yöntem

Bu araştırmada survey yöntemi ve görüşme tekniği kullanılmıştır.

Evren

Araştırmanın evreni Ankara'da görev yapan tüm ilk, orta ve lise öğretmenleridir.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini sistematik random yoluyla belirlenen 40 ilkokuldan 946, 14 ortaokuldan 562, 11 liseden 497 ve toplam 2007 öğretmenden oluşmuştur.

Veri Toplam Araçları

1. Veriler, 20 sorudan oluşan bir anket ve 12 sorudan oluşan görüşme formuyla toplanmıştır.
2. Öğretmen, subay, astsubay, polis ve özel dershane öğretmenlerinin aylık ortalama net gelirleri bordrolardan toplanmıştır.

Verilerin Cinsi ve Kaynağı

1. İlk, orta, lise, subay, astsubay, polis ve dershane öğretmenlerin aylık ortalama net gelirleri.
2. İkinci bir işte çalışan öğretmenlerin ilk, orta, lise, cinsiyet ve medenî duruma göre dağılımları.

Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Verilerin analizinde yüzdeler ve yüzdelerarası farkın anlamlılığı test etmede kullanılan "t testine" başvurulmuştur.

BULGULAR

Bu bölümde önce örnekleme, daha sonra denencelerle ilgili veriler üzerinde durulmuştur.

Örnekleme İlgili Veriler

Ankara'da ilk, orta ve liselerde görev yapan öğretmenlerin okullara ve cinsiyete göre dağılımları Tablo I-I'de verilmiştir

TABLO I-I
Öğretmenlerin Okullara ve Cinsiyete Göre Dağılımı

	Okul Sayısı	%	Bay Öğretmen	%	Bayan Öğretmen	%	Toplam Öğretmen	%
İlk	40	.61	235	.24	711	.74	946	.48
Orta	14	.20	262	.46	392	.54	564	.28
Lise	11	.19	210	.42	287	.58	497	.24
Toplam	65	1.00	707	.35	1300	.65	2007	100

Tablo I-I görüldüğü gibi toplam 946 ilkökul öğretmenin 711'i bayan, 235'i bay, 564 ortaokul öğretmenin 302'si bayan, 262'si bay, 497 lise öğretmenin 283'si bayan, 210'u baydır. İlkokul öğretmenleri örneklemin .48'ini, ortaokul öğretmenleri .28'ini, lise öğretmenleri ise .24'ünü temsil etmektedir. Örneklem .65 bayan, .35 bay öğretmenlerden oluşmaktadır. Bay ve bayan öğretmen yüzdeleri arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı test edilmiş ve sonuç .05' manidarlık düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Örneklemdenki bayan öğretmenlerin, baylardan daha fazla olduğu söylenebilir.

Denencelerle İlgili Bulgular

Öğretmenlerin Aylık Gelirleri

İlk, orta ve lise öğretmenlerinin 1988 yılı Eylül dönemindeki aylık net gelirleri Tablo I-2'de verilmiştir.

TABLO I-2
Öğretmenlerin Aylık Ortalama Gelirleri

Öğretmen	Yeni Başlayan Öğretmen	10 yıllık Öğretmen	20 yıllık ve daha yukarı Öğretmen	Ortalama Net Maaş
İlk	138.000.- TL.	200.000.- TL.	250.000.- TL.	180.000.- TL.
Orta	156.000.- TL.	230.000.- TL.	265.000.- TL.	180.000.- TL.
Lise	156.000.- TL.	230.000.- TL.	265.000.- TL.	180.000.- TL.

* Sosyal yakacak ve aile yardımları hariç

Tablo I-2'de görüldüğü gibi ilkokul öğretmenleri en az 138, en fazla 250 bin lira aylık ortalama net gelir, ortaokul ve lise öğretmenleri ise en az 156, en fazla 265 bin lira aylık ortalama net gelire sahiptirler. İlk, orta ve lise öğretmenlerinin aylık ortalama net gelirleri ise 180 bin lira civarındadır.

Öğretmenlerle Diğer Bazı Meslek Mensuplarının Aylık Gelirleri

İlk, orta ve lise öğretmenlerinin 1988 eylül ayı itibariyle aylık ortalama net gelirleri ile subay, astsubay, polis ve dersane öğretmenlerinin aylık ortalama net gelirleri Tablo I-3'te verilmiştir.

TABLO I-3
Öğretmenlerin ve Diğer Meslek Mensuplarının Aylık Net Gelirleri*

	İlkokul	Ortaokul	Lise	Subay	Astsubay	Polis	Dershane Öğr.
Aylık Ortalama Net Gelir	180.000	180.000	180.000	312.000	256.000	256.000	700.000
Aylık Ortalama Kira Parası				200.000	200.000		

* Sosyal yardım, yakacak ve aile yardımları hariç

Tablo I-3'de görüldüğü gibi ilkokul öğretmenlerinin aylık ortalama net gelirleri 180, ortaokul ve lise öğretmenlerinin 180, subayların 312, astsubay ve polislerin 256, dersane öğretmenlerinki ise 700 bin lira civarındadır. Ayrıca subay ve astsubaylara her ay 200 bin lira kira parası verilmektedir.

Bu verilere göre subay ve astsubaylar, kira parası da eklenince öğretmenlerin aylık ortalama net gelirin iki katından, polislerden ise 200 bin lira, polisler ise öğretmenlerden 81 ile 71 bin lira daha fazla aylık aldıkları söylenebilir. Özel dersane öğretmeni subay ve astsubayların 1.5 katı gelir elde etmektedir.

Bu verilere göre, öğretmenler, subay, astsubay, polis ve özel dersane öğretmeninden daha az aylık ortalama net gelire sahiptirler denebilir.

Öğretmenlerin Geçinmek için Çalıştıkları İşler

İlk, orta, lise öğretmenlerini geçinmek için çalıştıkları işler ve bu işlerde çalışan öğretmenlerin sayıları Tablo I-4'de verilmiştir.

TABLO I-4
Öğretmenlerin Çalıştıkları Diğer İşler

		Toplam Öğretmen				Özel Öğretmen	Toplam Çalışan Öğrt.	
		İşçi	Şoför	Ticaret	Yüzde		Yüzde	
İlk	Bay	235	64	56	111	3	234	.99
	Bayan	711	-	-	61+11	54	126	.17
Orta	Bay	262	26	41	158	35	260	.99
	Bayan	302	-	-	46+7	81	134	.44
Lise	Bay	210	14	21	104+4	46	187	.90
	Bayan	287	-	-	54	11	65	.23
Toplam		2007	104	118	534+20	230	1006	.50
Yüzde		1.00	.11	.11	.56	.22		1.00

Tablo I-4'de görüldüğü gibi ilkökulda görev yapan bay öğretmenlerin .99'u, bayanların .17'si, ortaokuldaki bay öğretmenlerin .99'u, bayanların .44'ü, lisede görev yapan bay öğretmenlerin .90'ı, bayanların .23, toplam 2007 öğretmenden 1006'sı yani .50'si geçim için ikinci bir işte çalışmaktadır.

İkinci bir işte çalışan bay ve bayan öğretmenlerin yüzdeleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı, yüzdelerarası farkın anlamlılığını test etmede kullanılan "t testiyle" yoklanmış, .05 manidarlık düzeyinde bu fark anlamlı bulunmuştur. Bu verilere göre bay öğretmenlerin, bayan öğretmenlere göre ikinci bir işte çalışma yüzdesi daha yüksektir denebilir.

İlkokulda görev yapan 235 bay öğretmenden 234'ü ikinci bir işte çalışmaktadır. Bu 234 öğretmenden 64'ü işçi, 56'sı şoför, 111'i ticarete, 3'ü özel öğretmen olarak, bayan 126 öğretmen 72'si ticarete, 54'ü özel öğretmen, ortaokulda görev yapan 262 bay öğretmenden 260'ı ikinci bir işte, bu 260 öğretmenden 26'sı işçi, 41'i şoför, 158'i ticarete, 35'i özel öğretmen olarak, bayan 134 öğretmenin 53'ü ticarete, 81'i özel öğretmen olarak, lisede görev yapan 210 öğretmenden 187'si ikinci işte, bu 187 bay öğretmenden 14'ü işçi, 21'i şoför, 106'sı ticarete, 46'sı özel öğretmen, bayan 65 öğretmenden 54'ü ticarete, 11'i özel öğretmen olarak çalışmaktadır.

Öğretmenlerin çalıştıkları ikinci işler sırasıyla, ticaret .53, özel öğretmenlik .22, şoför .11'dir. Yapılan yüzdelerarası "t" testi sonuçlarına göre, öğretmenlerin genellikle ticaretle uğraştıkları söylenebilir.

Bay ve bayan öğretmenler kendi grupları içinde incelendiğinde, bay öğretmenlerin .95'inin, bayan öğretmenlerin ise .25'inin ikinci bir işte çalıştıkları söylenebilir. Yapılan manidarlık testinde sonuçlar anlamlı bulunduğundan, bay öğretmenlerin ikinci bir işte çalıştıkları, bayanların ise çalışmadıkları ileri sürülebilir.

YORUM ve ÖNERİLER

Bu bölümde, denenceler bulgulara göre yorumlanmış ve bazı önerilerde bulunulmuştur.

Öğretmenlerin Aylık Ortalama Gelirleri

DENENCE I : İlk, orta ve lise öğretmenlerinin aylık ortalama net gelirleri 180 bin lira civarındadır.

Bulgular Denence I'i desteklemiştir. Bu sonuç şöyle yorumlanabilir: Devletin öğretmenlere ödediği aylık ortalama net maaş 175-185 bin lira arasında değişmektedir. Bu maaşın içinde özel hizmet ödeneği ve vergi iadesi de vardır. İlkokul öğretmenleri mesleğe girişte, orta ve lise öğretmenlerinden ortalama 18 bin lira daha az maaş almaktadırlar. Bu durum, ortaokul ve lise öğretmenlerinin üniversitelerin 4 yıllık bölümlerinden mezun olmalarından ve ek ders ücretlerinden kaynaklanmaktadır. Oysa eğitim düzeyi ilkökoldan anaokulu ve özel eğitim kurumlarına doğru indikçe, öğretmenin görevi ve sorumluluğu daha çok artmaktadır. Bu nedenden dolayı yüksek ücret özel eğitim, ana ve ilkökul öğretmenlerine

verilmelidir. Durum bunun tersini göstermektedir. Ayrıca ilk, orta ve lise öğretmenlerinin 4 yıllık bir lisans eğitiminden, ana ve özel eğitim öğretmenlerinin 5 ya da 6 yıllık lisans üstü eğitimden geçirilmesi gereklidir, çünkü bu tür eğitim ihtisas ister. Bu durum gerçekleşirse, ücret için yasal dayanak da sağlanmış olabilir. Tüm bu veriler, öğretmenlere ödenen aylık ortalama net ücretin, onun insanca yaşaması için gerekli olanın çok altında olduğunu ortaya koymaktadır.

Öğretmenlerle Diğer Bazı Meslek Mensuplarının Aylık Ortalama Net Gelirleri

DENENCE II : Öğretmenlerin aylık ortalama net gelirleriyle subay, astsubay, polis ve dersane öğretmeninki arasında anlamlı fark vardır.

Bulgular Denence II'yi desteklemiştir. Bu durum şöyle yorumlanabilir:

Subay, astsubay ve polislerin maaşlarındaki bu farklılık, yasaların sağladığı özel hizmet ve yan ödemelerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca subay ve astsubaylara, büyük kentlerde 200 bin lira kira parası verilmektedir. Subay 4 yıllık Harbiyeden, astsubay lise ve bir yıllık özel eğitimden, polisler (komiser adayları hariç) liseden, buna karşın ilkökul öğretmenleri iki yıllık bir yüksek okuldan, orta okul ve lise öğretmeni ise 4 yıllık bir fakülteden mezundur. Eğitim süresi gözönüne alınınca subay ortaokul ve lise öğretmenine eşittir. İlkokul öğretmeni için geçen süre 13, astsubay için 12, polis için 11 yıldır. Ücretler arasındaki bu anlamlı fark, eğitim süresiyle açıklanamaz. Devlet, izlediği politikaların bir gereği olarak, belli bir meslek mensuplarına daha çok ücret ödemektedir. Oysa ücret belirlemede belli ölçütler olmalıdır. Bu ölçütler, eğitim düzeyi, risk, yaptığı hizmetin niteliği, gücü, hizmetin topluma, ekonomiye, devlete vb. katkısı olabilir. Bu ölçütler açısından öğretmenliğin, diğer mesleklere göre daha riskli, ağır, güç olduğu, topluma, ekonomiye, devlete daha fazla katkısı olduğu araştırmalarla ortaya konulmuştur (Bos, 1967: s. 66 ve Harbison, 1964: s. 229). Oysa, öğretmene ödenen ücrette bu ölçütler gözönüne alınmamıştır. Özel dersanelerde çalışan öğretmenler ise ücret açısından en iyi durumda olanlardır. Bunun nedeni, ÖSYM ve diğer okullar için açılan sınavlar, eğitim kurumlarının sunduğu eğitimin kalitesindeki farklılık, ailelerin, daha tutarlı bir eğitimin yararının farkına varmaları, tutarlı bir eğitimin iş bulmada ve yükselmedeki etkisi olabilir. Tüm bunlar, devlet okullarındaki nitelikli öğretmenlerin dersanelere gitmelerine etki edebilir. Bu gelir farkı oldukça, nitelikli öğretmenlerin özel dersanelere kaymaları engellenemeyebilir. Bu gidiş, Türk Eğitim Sisteminde onarılması güç yaralar açmıştır. Engellenemezse, daha da büyük sorunlar doğurabilir.

Tüm bu verilere dayanarak, devlet memurlarının ücretleri belirlenirken belli ve somut ölçütler işe koşulmalı ve bunlara göre her memur ve işçiye insanca yaşayabileceği bir ücret verilmelidir. Bu, devlet olmanın bence önde gelen koşullarından biridir.

Öğretmenlerin Geçinmek İçin Çalıştıkları İkinci İşler

DENENCE III : İlk, orta ve lise öğretmenleri, geçinmek için ikinci bir işte çalışmaktadırlar.

DENENCE IV : İkinci bir işte çalışan ilk, orta ve lise öğretmenlerinin cinsiyet ve medenî duruma göre dağılımları arasında anlamlı bir fark vardır.

Denence III bay öğretmenler için kabul, bayan öğretmenler için red edilmiştir.

Denence IV kabul edilmiştir. Bu sonuçlar şöyle yorumlanabilir: İkinci bir işte çalışan bay öğretmenlerin .71'inin eşi evhanımıdır. Ortalama 180 bin lira gelikle, ev geçindirmek mümkün değildir. Ayrıca ikinci bir işte çalışan öğretmenlerin .91'i kirada oturmaktadır. Bay öğretmenlerin .93'ünün okula giden iki çocuğu vardır. Hem ev kirası, hem çocukların okul masrafı, hem de ev geçindirmek ortalama 180 bin lira gelikle olası değildir.

İkinci bir işte çalışan bayan öğretmenlerin .96'sı bekârdır. Bunların .98'i kirada oturmaktadır. .02'sinin ise okula giden bir çocuğu vardır. Ortalama 180 bin lira ücretle Ankara gibi bir yerde geçinmeleri çok zordur. İkinci bir işte çalışmayan bayan öğretmenlerin .98'i evlidir. .02'si ise aileleriyle birlikte oturmaktadır. Evli olan bayan öğretmenlerin ikinci bir işte çalışmamaları, ailenin geçimine beyin katkısının olması, evin yönetiminin bayan öğretmende olması, geçim sıkıntısı çekmemeleri gibi nedenlerle açıklanabilir. Bayan öğretmenlerin evli olmaları, onların ikinci bir işte çalışmamalarını etkileyen önemli nedenlerden biri olabilir. Nitekim ikinci bir işte çalışan bayan öğretmenlerin hepsi bekâr ya da boşanmış veya duldur.

Enflasyonun 1988 yılında % 80'lerde seyrettiği, hayat pahalılığının sürekli artmakta olduğu, bir gecekondunun bile 80 bin lira kiraya verildiği bir ortamda, ortalama 180 bin lira ile aile geçindirmek, çocuk okutmak mucize olurdu. İşte bu nedenler, öğretmenleri, özellikle de bay ve bekâr ya da dul bayan öğretmenleri ikinci bir işte çalışmaya zorlamış denebilir.

Bay ve bayan öğretmenlerin .63'ü emekli haklarını elde etmek, .13'ü mesleği hâlâ sevdiğileri, .24'ü ise zaman geçirmek için öğretmenliği sürdürdüklerini, özellikle evli bayan öğretmenlerin .62'si zaman geçirmek için bu işi yaptıklarını söylemişlerdir. Bu veriler, öğretmenlerin, meslekleri olan öğretmenliği ikinci bir iş olarak gördüklerini desteklemektedir. Bu sonuç, ülke, ulus, eğitim ve öğretim açısından tehlikeli bir durumdur. Nitekim ikinci bir işte çalışanların .78'i işçi, şoför, ticaret ve yüz kızartıcı işlerle uğraşmaktadır. Bu durum da öğretmenlerin kendi alanlarından uzaklaşmalarına neden olabilir.

Yalnız öğretmenler değil, memur, işçi, dar ve sabit gelirlilerin alım güçleri yıllara göre giderek düşmektedir. 1960 yılında, göreve yeni başlayan bir ilkokulu öğretmenin ortalama 280 lira, ortaokul, lise öğretmenin 360 lira civarında net aylık geliri vardı. Cumhuriyet altını 80 lira, ekmek 30 kuruş, Ankara'da ev kirası 80 liraydı. Bu fiyatlara göre göreve yeni başlayan bir ilkokul öğretmeni 3.5 cumhuriyet altını, ya da 933 ekmek alabilirdi. 1988 yılında göreve yeni başlayan bir ilkokul öğretmenin eline 138 bin lira geçmektedir. Bu maaşla ancak bir cumhuriyet altını, ya da 540 ekmek alabilir. Fakat, bazı durumlarda ev kirasını bile ödeyemez. 1960 fiyatlarıyla bugün öğretmenlerin maaşları ilkokul için net 575, ortaokul ve lise için 740 bin lira olmalıdır.

Tüm bu gelişmeler, öğretmenleri ikinci bir işte çalışmaya itmiş ve öğretmenlik mesleğinin değerini düşürmüş, onların, mesleği ikinci bir uğraş alanı olarak görmelerine neden olmuştur denebilir.

Öneriler

1. Öğretmenlerin ücret ve maaşları artırılmalıdır.
2. Öğretmenlere lojman yapılmalıdır.
3. Bütçeden Milli Eğitime ayrılan para artırılmalıdır. Bunun için bütçenin dışında sürekli gelir kaynakları yaratılmalıdır.
4. Dershaneler kapatılmalı, her okulda döner sermaye kurulmalı, her isteyen öğrenciye, istediği öğretmenden belli bir ücret karşılığı ders alma olanağı tanınmalıdır. Yani okullar, cumartesi ve pazar günleri özel dershaneye dönüştürülmelidir.
5. Lüks tüketim mallarından, özel okullardan, yurt dışına yapılan gezilerden, içki, şans oyunlarından, 100 m²'nin üstündeki inşaatlardan vb. eğitim vergisi alınmalı ve bu para okul, araç-gereç, lojman için harcanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Bos, Hendricus. (1967). "İktisadi Gelişmede Eğitimin Yeri ve Değeri" Ekonomik Gelişmeyi Hızlandıran Etken Olarak Eğitim. İstanbul.
- Harbison ve Mayers. (1964). Education Manpower and Economic Growth. New York.
- DİE. (1988). Türkiye İstatistik Cep Yıllığı. Ankara.
- TSYD. (1989). 1989 Yılına Girerken Türk Ekonomisi. İstanbul.